

УДК 94:371:130.2

doi: 10.32620/gch.2019.2.03

Фрадкіна Н. В.

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ ОСВІТНІЙ ЧИННИК В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Статтю присвячено проблемам освіти в умовах сучасної масової культури. Проаналізовано негативний вплив масової культури на розвиток українського суспільства, розглянуто роль культурологічних та українознавчих дисциплін в освітньому процесі для формування духовності в сучасній українській молоді.

Ключові слова: масова культура, освіта, духовність, просвітництво, національна самосвідомість.

The article is devoted to the problems of education in the conditions of modern mass culture. The negative impact of mass culture on the development of Ukrainian society is analyzed. The role of cultural and Ukrainian disciplines in the educational process for the formation of spirituality in the modern Ukrainian youth is considered.

Keywords: mass culture, education, spirituality, enlightenment, national self-consciousness.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими завданнями. Сьогодення нашої держави не викликає оптимізму. Економічна й політична кризи призвели до втрати орієнтирів в українському суспільстві. Останні роки українці перебувають у вирі революцій, агресії, війни, постійних політичних чвар і розбрату. Як у цьому оточенні не втратити свою людяність, які цінності вподобати, що робити для подолання наявної духовної кризи в суспільстві? Це ті суспільні завдання, що першочергово вимагають свого розв'язання для подальшого поступу нашої молоді країни на шляху становлення. Відомо, що висока культура й духовність – це цивілізовані ознаки будь-якої нації, без яких вона взагалі не може існувати. Як показує історичний досвід, нація, у якій нівелюються духовні цінності, приречена на цивілізаційну загибель, і це лише справа часу. За таких обставин проблеми духовності набувають статусу найважливіших.

Мета й завдання роботи – проаналізувати сучасну українську масову культуру з погляду її ціннісних і гуманістичних складових, а також значення культурознавчих і українознавчих освітніх дисциплін для формування цілісного світогляду сучасної молоді.

Аналіз досліджень і публікацій. До проблем ролі духовності в становленні суспільства, його культури науковці зверталися неодноразово. Виділимо найбільш важливі публікації О. Лосєва, В. Литвина, Д. Ліхачова, С. Аверінцева та інші. Останнім часом нові проблеми, пов'язані з кризовим станом духовності в сучасному українському суспільстві, аналізують В. Бондаренко, В. Литвин, М. Закович, І. Степаненко [3], Е. Костишин [2].

Зокрема, на думку І. Степаненко, «духовність – це ціннісно-смісловий, інтегруючий, інспіруючий, спрямовуючий, якісно визначальний, регулюючий чинник

у структурі життєвої компетентності. Життєва компетентність, просвітлена духовністю, включає до своєї структури сумління та відповідальність, одухотворені волю та почуття, прагнення до свободи та творчості, ...здатність та потребу відшукувати й переживати прекрасне у світі та житті» [3, с. 55].

Виклад основного матеріалу та наукових результатів дослідження. Становлення духовності відбувається нині в умовах розквіту так званої масової культури. Сьогодні існує широке коло явищ, до якого спеціалісти зараховують елементи, різновиди та засоби вираження масової культури. Це засоби масової інформації; система національної ідеології та пропаганди, масові політичні рухи; індустрія розважального, оздоровчого, інтелектуального та естетичного дозвілля; система організації стимуляції та управління споживчим попитом на речі, послуги, ідеї індивідуального і колективного користування; різного роду ігрові комплекси; найрізноманітніші словники, довідники, енциклопедії, каталоги, електронні та інші банки інформації та спеціальних знань, Інтернет тощо. Основний негативний вплив масової культури спеціалісти вбачають саме з погляду якісного підходу, який визначає масову культуру через ринок, адже масова культура, з нашого погляду, – це все, що продається й користується масовим попитом.

Одним із цікавих досліджень цього питання стала праця представників франкфуртської школи М. Хоркхаймера та Т. Адорно «Діалектика просвітництва» [5] (1947). Розпочата в роки Другої світової війни, вона була завершена авторами в 1969 р. Проблематика дослідження, незважаючи на минулі десятиріччя, не втратила, а набула ще більшої актуальності в сучасному суспільстві.

Саме розділ «Культуріндустрія. Просвітництво як обман мас» присвячено докладному аналізу масової культури. Пропаганда на всіх рівнях, від промов президента до реклами кока-коли, за формою аналогічна й у тоталітарних, і в демократичних країнах. Пов'язано це, на думку авторів, саме з напрямком європейського просвітництва. Тенденція до уніфікації людей є проявом впливу масової культури, від кіно до естради. Масова культура – феномен, існування якого пов'язано з комерцією (накопичення в будь-якому вигляді – це головна риса просвітництва), узагалі, те, що вона існує саме в такій формі, пов'язано з напрямком історії цивілізації.

Як не парадоксально, в епоху розвиненого наукового прогресу масова культура, на думку М. Хоркхаймера та Т. Адорно, а також саме знання теж перетворюються на товар: «Просвітництву духу одночасно не сприяла реальна емансипація людини, хвороба спіткала й саму освіту. Чим менш вдавалося соціальній дійсності скоротити розрив між нею та освіченою свідомістю, тим більш ставала вона підлеглою процесу перетворення на річ. Культура повністю стає товаром, який розповсюджують у вигляді інформації, не проникаючи в тих, хто засвоює її. Мислення стає астматичним й обмежується осягненням ізольованих фактів. Розумові контексти відкидаються як незручне та непотрібне навантаження. Момент розвитку думки, усе генетичне та інтенсивне в ній, поступово стає забутим й нівелюється до рівня безпосередньо присутнього, екстенсивного. Сьогоднішній порядок життя не забезпечує ніякого простору послідовного духовного зростання. Редукована до знання думка

нейтралізується спрощено в якості кваліфікації на специфічних ринках праці, у рівній мірі як і для підвищення товарної цінності особистості. Так вмирає те самоусвідомлення духу, яке надає протидію параної. У кінцевому підсумку, в умовах пізнього капіталізму напівосвіченість стає об'єктивним духом» [5, с. 244].

Таким чином критика «Діалектики» зводиться до сумного резюме: «Цивілізація є перемогою над природою, усе в природу просто перетворюючою» [5, с. 231]. Так процес просвітництва повертається послідовною раціоналізацією світу в суб'єктивно-інструментальному сенсі. Під час її людський розум опускається до сліпої процедури формального автоматизму, здійснюваної ним виключно в полі дії самого себе. Логічна та технічна «апаратура приголомшення» зовнішньої природи, утворена людиною за допомогою науки та техніки, через володарство та розподіл праці пригнічує й природу самої людини.

Сучасна масова культура, маючи в собі зовнішньо привабливі й легко засвоювані ідеї та символи, апелює до віянь сучасної моди, стає еталоном престижного споживання, не потребує напружених роздумів, дозволяє розслабитися, відволіктися, не навчає, а розважає, проповідує гедонізм як основну духовну цінність. І, як наслідок, виникають соціокультурні ризики: активне несприйняття інших людей, що веде до формування байдужості; жорстокості як риси характеру; збільшення насильницької й корисливої злочинності; збільшення кількості алко- та наркозалежних; антипатріотизм; байдужість до цінностей сім'ї і, як наслідок, соціальне сирітство й проституція. На слушну думку Г. Костіної, «причиною затребуваності масової культури в сучасному суспільстві є те, що багато авторів позначають як "культурну корозію", тобто втрату системного характеру ціннісних орієнтацій, соціальної адекватності і культурної компетентності, що призводить до змін природи масової культури, яка функціонує як адаптаційна система, як механізм соціалізації» [1, с. 27].

Не тільки не втратити ціннісні орієнтації як складові сучасної української культури, а утворити систему нових національних цінностей, завдяки яким будуть виховуватися майбутні покоління, – ось головна мета формування сучасної вітчизняної культури. Особлива робота в цьому напрямку належить закладами вищої освіти, за умови активного використання виховного змісту українознавчих і культурологічних дисциплін.

Досліджуючи проблему сутності духовності як суспільного феномена, М. Пірен та В. Ребкало цілком справедливо в статті «Духовність особистості – основна цінність демократичного суспільства» наголошують, що «основою утвердження у свідомості особистості притаманних українському народові високих духовно-моральних цінностей для розвитку його моральних почуттів і рис поведінки є знання світових та вітчизняних художніх і культурних цінностей, пам'яток матеріальної та духовної культури» [4, с. 231].

Е. Костишин, розглядаючи освітні проблеми в роботі «Духовна криза суспільства як проблема освітнього простору», підкреслює, що «Культурологічна підготовка повинна допомогти особистості повноцінно увійти в існуючий навколо неї світ, не втрачаючи при цьому своєї індивідуальності та неповторності. І цей світ треба

шукати у власних національно-історичних, соціально-психологічних та культурних особливостях» [2, с. 41].

Сьогодні важливим фактором впливу на формування духовної культури молоді стає українознавчий компонент, активне впровадження в навчально-виховний процес закладів вищої освіти українознавчих цінностей. Тільки зазирнувши в глибинне екзистенційне коріння нації, зрозумівши витoki національної філософії, духовності, культури, специфіку національного світосприйняття, сучасний студент вийде на шлях, що приведе його до найцінніших надбань гуманістичної думки свого народу, зможе гідно оцінити внесок у духовну скарбницю інших націй.

«Для того, щоб інтелектуалізувати навчальний процес, необхідно збагачувати його зміст національно-духовними цінностями, охоплюючи різноманітне коло проблем, що дасть можливість пізнати сутність своєї нації, утвердити культуру і духовність на рівні розвинутих країн світу. Але, на жаль, поки що ми не спостерігаємо на рівні держави позитивних спрямувань. А навпаки, з кожним навчальним роком зменшується кількість загальногуманітарних дисциплін у навчальних планах закладів вищої освіти. Особливо жахає зменшення аудиторних годин на вивчення філософії, історії України, культурології, логіки, соціології тощо», – такими сумними твердженнями продовжує свою статтю Е. Костишин [2, с. 43].

Висновки, перспективи дослідження. Таким чином, можна дійти висновку, що сучасна українська освіта переважно сформована цінностями масової культури. А саме, за «Діалектикою» Хоркхаймера і Адорно, «напівосвіченість стає об'єктивним духом» нашого сучасного суспільства.

Тому сьогодні тільки якісна освіта може створити супротив наступу масової культури й знищенню духовності у нашому суспільстві. Маємо надію, що, усвідомивши важливість культуротворчих дисциплін у освітньому процесі та духовному вихованні нації, завдяки освітнім реформам загальногуманітарні знання поступово повернуться в студентські аудиторії.

Кожне нове покоління йде в життя зі своїми пріоритетами, кожна молода людина прагне утвердити себе як автономний суб'єкт суспільної й індивідуальної життєдіяльності. Кожна молода людина, з одного боку, успадковує духовне багатство попередніх поколінь, їхні традиції, вірування, звичаї, мову, культуру, а з другого боку, проходить процес усвідомлення володіння цим духовним багатством і формування соціальної, етнічної самоідентифікації. Це відбувається під впливом соціального середовища молодої людини, культури, освіти, виховання й самовиховання. Оптимальне поєднання цих факторів зумовлює як сам процес соціалізації, так і те, наскільки успішним він буде. У цьому контексті можна побачити провідну роль освіти й виховання. Тому головне завдання сучасної освіти – поширення її впливу на розвиток духовної культури особистості, що в підсумку й стає міцним підґрунтям формування й становлення особистості. Така тематика потребує як філософських, так і загальногуманітарних підходів у подальших комплексних міждисциплінарних дослідженнях, оскільки наявність таких досліджень забезпечить теоретичне підґрунтя справді сучасного освітнього й особистісного розвитку.

Література:

1. Костина А. В. Массовая культура как феномен постиндустриального общества. Москва : КомКнига, 2006. 350 с.
2. Костишин Е. Духовна криза суспільства як проблема освітнього простору // Молодь і ринок. 2014. № 10. С. 40–45.
3. Степаненко І. Духовність і життєва компетентність // Філософська думка. 2005. № 6. 160 с.
4. Пірен М., Ребкало В. Духовність особистості – основна цінність демократичного суспільства // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2011. Вип. 2. С. 228–236.
5. Хоркхаймер М., Адорно Т. М. Дialeктика Просвещения. Москва-Санкт-Петербург : Медиум, Ювента, 1997. 311 с.

References

1. Kostina, A.V. (2006), *Mass culture as a phenomenon of post-industrial society* [Massovaya kultura kak fenomen postindustrialnogo obshestva]. ComBook, Moscow. 350 p. [in Rus.]
2. Kostyshyn, E *The spiritual crisis of society as a problem of educational space* [Duhovna kriza suspilstva yak problema osvithnoho prostoru]. Youth and the market /2014 (10). P. 40–45. [in Ukr.]
3. Stepanenko, I. *Spirituality and Life Competence* [Duhovnist i zhittyeva kompetentnist]. Philosophical Thought / 2005 (6). P.160. [in Ukr.]
4. Piren, M. *Spirituality of personality – the main value of a democratic society* [Duhovnist osobistosti – osnovna cinnist demokratichnogo suspilstva]. Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine /2011 (2). P. 228–236. [in Ukr.]
5. Horkheimer, M. and Adorno, T. (1997), *Dialectics of the Enlightenment* [Dialektika Prosvesheniya]. Medium, Juventa, Moscow, Saint-Petersburg. 311 p. [in Russ.]

Natalia Fradkina

**UKRAINIAN LECTURE EDUCATIONAL FACTOR IN THE CONDITIONS OF
MODERN UKRAINIAN MASS CULTURE**

The purpose and tasks of the work are to analyze the contemporary Ukrainian mass culture in terms of its value and humanistic components, as well as the importance of cultural studies and Ukrainian studies in educational disciplines for the formation of a holistic worldview of modern youth.

Analysis of research and publications. Scientists repeatedly turned to the problems of the role of spirituality in the formation of society and its culture. This problem is highlighted in the publications by O. Losev, V. Lytvyn, D. Likhachev, S. Avierintsev, M. Zakovych, I. Stepanenko and E. Kostyshyn.

Experts see the main negative impact of mass culture on the quality approach, which determines mass culture through the market, because mass culture, from our point of view, is everything that is sold and used in mass demand.

One of the most interesting studies on this issue was the work by the representatives of Frankfurt School M. Horkheimer and T. Adorno «Dialectics of Enlightenment» (1947), devoted to a detailed analysis of mass culture. Propaganda at all socio-cultural levels in the form is similar in both totalitarian and democratic countries. It is connected, according to the authors, with the direction of European enlightenment. The tendency to unify people is a manifestation of the influence of mass culture, from cinema to pop. Mass culture is a phenomenon whose existence is associated with commerce (accumulation in any form – this is the main feature of education), in general, the fact that it exists in this form is related to the direction of the history of civilization.

Modern mass culture, with its externally attractive and easily assimilated ideas and symbols, appealing to the trends of modern fashion, becomes a standard of prestigious consumption, does not require intense reflection, allows you to relax, distract, not teach, but entertains, preaches hedonism as the main spiritual value. And as a consequence, there are socio-cultural risks: an active rejection of other people, which leads to the formation of indifference; cruelty as a character trait; increase of violent and mercenary crime; increase in the number of alcohol and drug addicts; anti-patriotism; indifference to the values of the family and as a result of social orphanhood and prostitution.

Conclusions, perspectives of research. Thus, we can conclude that modern Ukrainian education is predominantly formed by the values of mass culture. Namely, according to the «Dialectic» by Horkheimer and Adorno, «semi-enlightenment becomes an objective spirit» of our modern society.

It is concluded that only high-quality education can create the opposite of the onset of mass culture and the destruction of spirituality in our society. It is proved that only by realizing the importance of cultivating disciplines in the educational process and the spiritual upbringing of the nation, through educational reforms, humanitarian knowledge will gradually return to student audiences.

Formation of youth occurs under the influence of social environment, culture, education and self-education. The optimal combination of these factors determines both the process of socialization itself and how successful it will be. In this context, one can see the leading role of education and upbringing. It turns out that the main task of modern education is to spread its influence on the development of spiritual culture of the individual, which eventually becomes a solid foundation for the formation of the individual. Such a subject requires both philosophical and humanitarian approaches in further integrated interdisciplinary research, since the availability of such research will provide the theoretical foundation for truly modern educational and personal development.

Keywords: *mass culture, education, spirituality, enlightenment, national self-consciousness.*

Наталя Фрадкіна

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ ОСВІТНІЙ ЧИННИК В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Мета і завдання роботи – проаналізувати сучасну українську масову культуру з погляду її ціннісних і гуманістичних складових, а також значення культурознавчих та українознавчих освітніх дисциплін для формування цілісного світогляду сучасної молоді.

Аналіз досліджень і публікацій. До проблем ролі духовності в становленні суспільства, його культури науковці зверталися неодноразово. Виділимо найбільш важливі публікації О. Лосева, В. Литвина, Д. Ліхачова, С. Аверінцева, М. Заковича, І. Степаненко, Е. Костишина.

Основний негативний вплив масової культури спеціалісти вбачають саме з погляду якісного підходу, який визначає масову культуру через ринок, адже масова культура, з нашого погляду, – це все, що продається й користується масовим попитом.

Одним з цікавих досліджень цього питання стала праця представників франкфуртської школи М. Хоркхаймера й Т. Адорно «Діалектика просвітництва» (1947), присвячена докладному аналізу масової культури. Пропаганда на всіх соціокультурних рівнях за формою аналогічна й у тоталітарних, і в демократичних країнах. Пов'язано це, на думку авторів, саме з напрямком європейського просвітництва. Тенденція до уніфікації людей є проявом впливу масової культури, від кіно до естради. Масова культура – феномен, існування якого пов'язано з комерцією (накопичення в будь-якому вигляді – це головна риса просвітництва), узагалі, те, що вона існує саме в такій формі, пов'язане з напрямком історії цивілізації

Сучасна масова культура, маючи в собі зовнішньо привабливі й легко засвоювані ідеї й символи, апелює до віянь сучасної моди, стає еталоном престижного споживання, не потребує напружених роздумів, дозволяє розслабитись, відволіктись, не навчає, а розважає, проповідує гедонізм як основну духовну цінність. І як наслідок, виникають соціокультурні ризики: активне несприйняття інших людей, що веде до формування байдужості; жорстокості як риси характеру; збільшення насильницької й корисливої злочинності; збільшення кількості алко- та наркозалежних; антипатріотизм; байдужість до цінностей сім'ї і як наслідок соціальне сирітство й проституція.

Висновки, перспективи дослідження. Таким чином, можна дійти висновку, що сучасна українська освіта переважно сформована цінностями масової культури. А саме, за «Діалектикою» Хоркхаймера й Адорно, «напівосвіченість стає об'єктивним духом» нашого сучасного суспільства.

Зроблено висновок, що тільки якісна освіта може створити супротив наступу масової культури й знищенню духовності в нашому суспільстві. Доводиться, що лише усвідомивши важливість культуротворчих дисциплін у освітньому процесі та духовному вихованні нації, завдяки освітнім реформам, загальногуманітарні знання

поступово повернутися у студентські аудиторії.

Формування молоді відбувається під впливом соціального середовища, культури, освіти, виховання й самовиховання. Оптимальне поєднання цих факторів зумовлює як сам процес соціалізації, так і те, наскільки успішним він буде. У цьому контексті можна побачити провідну роль освіти й виховання. Доводиться, що головне завдання сучасної освіти – поширення її впливу на розвиток духовної культури особистості, що в підсумку й стає міцною основою формування й становлення особистості. Така тематика потребує як філософських, так і загальногуманітарних підходів у подальших комплексних міждисциплінарних дослідженнях, оскільки наявність таких досліджень забезпечить теоретичне підґрунтя справді сучасного освітнього й особистісного розвитку.

Ключові слова: *масова культура, освіта, духовність, просвітництво, національна самосвідомість.*

Fradkina Natalia – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies, Culturology and History of Science NTU «KhPI».

Фрадкіна Наталя – кандидат філософських наук, доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки НТУ «ХПІ».
e-mail: Fradkina1970@ukr.net

Надійшла до редакції 03.05.2019. Розглянута на редколегії 14.06.2019.

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Петренко Д. В.

Доктор філософських наук, професор кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Титар О. В.